

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/harcerstwo/84887,Likwidacja-ZHP-w-czasach-stalinowskich.html>



Fot. z zasobu IPN

ARTYKUŁ

Likwidacja ZHP w czasach stalinowskich

OKRES HISTORYCZNY

(1945-1948) Pierwsze lata Polski Ludowej (1948-1956) Stalinizm w Polsce

Autor: KATARZYNA ŁYSAK 19.07.2021

Czy można i należy zlikwidować harcerstwo? – pytała w 1947 r. Pelagia Lewińska, oddelegowana z wydziału propagandy PPR na funkcję Sekretarza Generalnego Związku Harcerstwa Polskiego.

W styczniu 1945 r., mimo oficjalnego rozwiązania Szarych Szeregów przez ostatniego naczelnika hm. Leona Marszałka ps. „Jan”, praca harcerska nie ustała. Naturalnym stał się udział młodzieży i instruktorów w odbudowywaniu Polski ze zgliszczy wojennych. Ponadto do pracy harcerskiej żywiłowo powracały te środowiska, które podczas wojny pozostawały uśpione.

Spontanicznie odradzający się Związek Harcerstwa Polskiego stał się najsilniejszą i najbardziej popularną organizacją młodzieżową. W 1946 r. zrzeszał 238 tys. członków, a w 1948 r. prawie 300 tys. (dla porównania, dziś ZHP liczy około 110 tys. członków).

Spuścizna Szarych Szeregów

Spontanicznie odradzający się Związek Harcerstwa Polskiego stał się najsilniejszą i najbardziej popularną organizacją młodzieżową. W 1946 r. zrzeszał 238 tys. członków, a w 1948 r. prawie 300 tys. (dla porównania, dziś ZHP liczy około 110 tys. członków). Zaufanie, jakim cieszyło się harcerstwo, zostało dodatkowo wzmocnione pierwszym powojennym wydaniem *Kamieni na szaniec* Aleksandra Kamińskiego (1946).

ZHP stanowił dla młodzieży alternatywę wobec wygaszanych działań konspiracyjnych. Oferował legalne formy aktywności, prezentował ideały służby Bogu i ojczyźnie oraz możliwość doskonalenia charakteru poprzez podejmowanie wyzwań i uczenie w działaniu. Proponował wychowanie patriotyczne i ideowe, zachowując swój apolityczny charakter.



**Związek Harcerstwa Polskiego
(ZHP) w Opolu, 1947.
Uroczystości na niewielkim
stadionie. Fot. z zasobu IPN**

Organizacja, ciesząca się taką popularnością wśród młodzieży, stała się obiektem zainteresowania partii politycznych. Walka o wpływ w harcerstwie początkowo odbywała się tylko na szczeblu władz związkowych oraz na forum Komisji Porozumiewawczej Organizacji Młodzieżowych. Praca wychowawcza na niższych szczeblach toczyła się według tradycyjnych, przedwojennych wzorców.

Wraz z umacnianiem władzy komunistycznej podjęli działania mające na celu opanowanie „reakcyjnych organizacji młodzieżowych, zwłaszcza Związku Harcerstwa Polskiego”. W listopadzie 1946 r. skierowano do pracy w ZHP Pelagię Lewińską, już przed wojną związaną z ruchem komunistycznym.

Zaostrzenie kursu

Wraz z umacnianiem się władzy komunistycznej w Polsce podjęto działania mające na celu opanowanie „reakcyjnych organizacji młodzieżowych, zwłaszcza Związku Harcerstwa Polskiego”. W tym celu w listopadzie

1946 r. skierowano do pracy w ZHP hm. Pelagię Lewińską, już przed wojną związaną z ruchem komunistycznym. Podjęła się ona zadania opanowania i przebudowy ideologicznej harcerstwa. Do pracy zaangażowano także Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy Wojska Polskiego, który akcją letnią ZHP w 1947 r. objął „opieką polityczną”.



Grupa harcerzy ZHP przed namiotem, 1947. Fot. z zasobu IPN

Przebudowę ideologiczną zaczęto wprowadzać odgórnie. Na czele powołanej 12 grudnia 1947 r. Komisji Programowej Głównych Kwater Harcerek i Harcerzy stanęła hm. Wiktoria Dewitzowa, pedagog związana z przedwojennym nurtem lewicowym w harcerstwie, orędowniczka podporządkowania harcerstwa PPR. Formą osiągnięcia założonego celu miało być włączenie ZHP w realizację zadań ogólnospołecznych. Wpisywało się to w myśl pedagogiki społecznej:

„punktem wyjścia działania wychowawczego nie jest osobowość dziecka, a realne potrzeby społeczne”.



Harcerz z drużyny „Jaszczurkowcy” ZHP zachęca do wyjazdu na zachód kraju, 1945 - 1950. Fot. z zasobu IPN



Uroczystości z udziałem młodzieży reprezentującej różne organizacje (ZHP, ZMP?, wojsko?), 1947. Fot. z zasobu IPN

W pierwszej połowie 1950 r. eliminowano emblematy organizacyjne i tradycyjne formy pracy. Z mundurów harcerskich zniknęły krzyże i lilijki, a w ich miejsce pojawiły się odznaki wzorowane na znaczku ZMP.

Nowemu programowi nadano nazwę Harcerska Służba Polsce. Miał to być element kampanii ideologicznej, której celem było wyrugowanie dotychczasowego dorobku wychowawczego ZHP. Związek zaangażowano w odbudowę kraju, co częściowo pokrywało się z zadaniami spontanicznie podejmowanymi przez środowiska harcerskie jeszcze w 1944 r. Akcja letnia w 1948 r. realizowała uzgodnione z władzą zadania, do których należały takie projekty jak „Las i rola”, „Odbudowa”, „Kultura i oświata” oraz „Dziecko i zdrowie”. W akcji wzięło udział około 30 proc. członków ZHP, nie przyniosła jednak oczekiwanego przez komunistów skutku, gdyż podejmowane zadania nie miały charakteru politycznego, a młodzież nie zdawała sobie sprawy z sensu przemian, w których brała udział.



Członkowie Związku Młodzieży Polskiej (ZMP) prawdopodobnie przed pochodem 1 Maja w Gdańsku, 1945 - 1952. Fot. z zasobu IPN

Odcięcie od tradycji

Po przymusowym zjednoczeniu ruchu młodzieżowego w 1948 r. w jeden Związek Młodzieży Polskiej, ZHP coraz bardziej tracił odrębność ideową, choć nie podlegał zjednoczeniu, jako organizacja „młodzieży młodszej”. Wykluczano jednak z pracy instruktorów powiązanych kiedyś z Szarymi Szeregami i przedwojenną tradycją. Dyskredytowano skautowe podstawy harcerstwa jako wzorce kapitalistyczne i imperialistyczne. Zarzucano im klerykalizm, lekceważenie szkoły i wykształcenia, a także negowanie znaczenia walki klasowej. Harcerska metoda wychowawcza była przedstawiana jako reakcyjna, gdyż zakładała odrębność świata dzieci od świata dorosłych oraz odrywała młodzież od realnego życia, wprowadzając beztroskie gry i zabawy.

2 sierpnia 1950 r. władze komunistyczne podjęły decyzję o zlikwidowaniu odrębności organizacyjnej harcerstwa. Uchwała w tej sprawie została podjęta przez plenum Rady Naczelnej ZMP. Włączanie aparatu administracyjnego ZHP do ZMP odbywało się na jesieni 1950 r. Ostateczna likwidacja ZHP nastąpiła 20 stycznia 1951 r. na mocy uchwały Rady Naczelnej ZMP.

Odejściem od tradycyjnego harcerstwa było także wprowadzenie koedukacji. Na przełomie 1948 r. i 1949 r. przystąpiono do likwidacji odrębności głównych kwater. Nowa, ujednolicona struktura ZHP ułatwiała centralne nim kierowanie. Ponadto tworzenie nowych komend chorągwi stało się pretekstem do usuwania „starych” instruktorów i mianowania tych, którzy byli członkami PZPR.

W pierwszej połowie 1950 r. eliminowano sukcesywnie emblematy organizacyjne i tradycyjne formy pracy. Z mundurów harcerskich zniknęły krzyże i lilijki, a w ich miejsce pojawiły się odznaki harcerskie, wzorowane na znaczku ZMP. Dotychczasowy mundur stał się strojem codziennym, choć pozbawionym wszelkich odznak i sznurów funkcyjnych. Galowy strój stanowiły natomiast granatowe spodnie i spódnice, białe koszule oraz czerwone chusty. Salutem pionierskim zastąpiono salut wojskowy, a harcerski hymn *Wszystko co nasze...* ustępował hymnowi Światowej Federacji Młodzieży Demokratycznej. Tradycyjne pozdrowienie harcerskie rozszerzono do wersji: „W nauce, pracy i walce – Czuwaj!”. Zwieńczeniem „reform” okazało się wprowadzenie 4 czerwca 1950 r. nowego Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego.

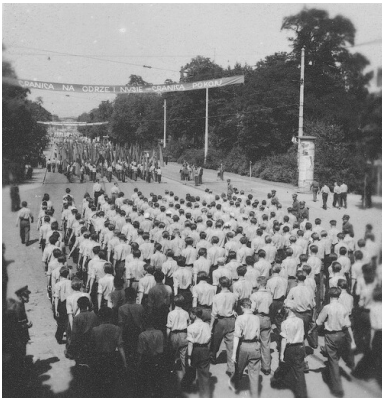


**Odznaka Organizacji Harcerskiej
Związku Młodzieży Polskiej
(1950-1956)**

Likwidacja odrębności

Wszystkie te zmiany o charakterze personalnym, ideowym, metodycznym, programowym czy organizacyjnym nie przynosiły jednak pożądaných przez komunistów skutków. Młodzież garnęła się do tradycyjnego harcerstwa, oferującego samodzielność myślenia i atmosferę braterstwa. Problemem było także zwerbowanie nowych instruktorów do pracy w drużynach. Działacze ZMP, w których pokładano nadzieję, zajęcia takiego podejmowali się niechętnie, uznając je za degradację.

W tej sytuacji władze komunistyczne podjęły decyzję o zlikwidowaniu odrębności organizacyjnej harcerstwa. Uchwała w tej sprawie została podjęta przez plenum Rady Naczelnej ZMP 2 sierpnia 1950 r. Włączanie aparatu administracyjnego ZHP do ZMP odbywało się na jesieni 1950 r. Ostateczna likwidacja Związku Harcerstwa Polskiego nastąpiła 20 stycznia 1951 r. na mocy uchwały Rady Naczelnej ZMP. Utworzono Organizację Harcerską, działającą w ramach Związku Młodzieży Polskiej. Cała ta operacja była niezgodna zarówno ze statutem ZHP, jak i obowiązującym wówczas prawem o stowarzyszeniach.



**Zlot ZMP we Wrocławiu, 1948. Ze
zbiorów Narodowego Archiwum
Cyfrowego**

COFNIJ SIĘ